

Krúdy Gyula hölgyei

Krúdy és a nők – hálás téma. Hiszen szinte az egész életmű központi magva a szerelem. Az író alakmásai (Szindbád, Rezeda Kázmér) elképzelhetetlenek a tollán életre keltett hölgyek, Majmunka, Császár Fruzsina, Késő Fáni, Galamb Irma, Antónia, Estella s a többiek hosszú sora nélkül. De mi most nem a novellák és regények százféle leány- és asszonyalakját mutatjuk be, hanem azokat a nőket, akik hosszabb-rövidebb ideig fontos szerepet játszottak az író magánéletében. Azt nem mondhatjuk, hogy főszerepet, mert – sajnálatos vagy nem – Krúdyt még szerelme tetőfokán is csak hetekre, hónapokra ragadott magával egy-egy leány vagy asszony. Aztán folytatta bevált életformáját, csatangolt a városban, hosszasan üldögélt terített asztalok mellett, ha kedve úgy hozta, nekivágott az országnak, s olykor hosszú időre eltűnt otthonról, beköltözött „egy barátságos házba”, vagy, ha anyagi helyzete engedte, egy-egy szálloda bennlakója lett. Alkalmatlan volt a családi életre. Folyton menekült. Ennek oka az ő nagy-nagy otthontalansága. A szülői házat is otthagya tizenhat évesen. Ha tetszik lázadásból, ha tetszik azért, mert egy restellni való családi titok mérgezte odahaza a levegőt. Apja csak sokadik gyermekük születése után vette feleségül azt a nőt, akivel együtt élte le az életét. A tizenhat éves szőkevény írópalánta nem hozott jó mintát hazulról a boldog házasságról.

Korán kezdte Krúdy Gyula a női nem megismerését. Első erotikus élményeinek írásos emlékei vannak. Egyik leglíraibb prózaí művében, az *N. N. Egy szerelem-gyermek* című „regénykéjében” mesélte el emlékezetébe örökre bevéődött gyerekkori élményét, egy majdnem vele egykorú kis szolgáló karjaiban szerzett érzéki benyomásait. Már itt érezhető az elveszett otthon, az édesanya simogató keze utáni nosztalgia. Krúdy korán kiszakadt családjá, testvérei köréből. Tíz évesen Szatmárba, egy évvel később a podolini kegyesrendi al gimnáziumba küldték tanulni. A felvidéki kisvárosban találkozott először a szerelemmel. Wittkő Imának hívták a tizennégy-tizenöt év körüli kislányt, aki megdobogtatta a nyíregyházi diák szívét. Idősebb volt ifjú gavallérjánál, de Gyula diák korávn fiúcska lévén, többnek nézett ki esztendei számánál. Az akkori idők etikettje szerint szabályosan levizitelt a lányos háznál, s a szülők is szívesen fogadták a jó vágású, vig kedélyű, jó modorú úrrl – természetesen szülői ellenőrzés melletti – látogatásait. A bimbózó kamaszszerelmből nem lett semmi. Irma kisasszony később hozzáment egy helybéli gimnáziumi tanárhoz, s szült neki hét gyermeket.

A további diákéveket már otthon töltötte, szülői felügyelet mellett. Ám nem olyan szoros a gyeplő, hogy a még kiskorú diák ne keveredhetne a helyi bohémek közé. Két nyírségi korhely, egy kegydíjas, kiöregedett színész és egy megfeneklett költő vezette be az ifjú Krúdyt a kocsmázás és a szoknyák körüli titkokba. Családja persze nem nézte jó szemmel kimaradozásait.

Mikor a rövid debreceni és nagyvárad kitérők után, a millennium évében a fővárosba érkezett, már majdnem mindent tudott a borról, a nőkről és a szerelemről. A tollával akarta meghódítani a várost, éppúgy, mint Balzac hőse, Rastignac Párizst. Elcinte józsefvárosi hónapos szobák mélyén húzta meg magát, kis-kocsmákban üldögélt, helyismeretet s ezzel együtt új barátokat szerzett. Apja hiába utazott utána Pestre, hiába íratta be fiát az egyetemre, fölöslegesen kecségtette a Sorbonne lehetőségével. Az ifjú Krúdy elverte a tandíjra hagyott pénzt, egyetemre soha nem járt, még a könyvtárak tájkéát is elkerülte. Az étellel ismerkedett, az volt az egyeteme. Hogy belelássan az emberi szívekbe, nem kellett vaskos köteteket lapozgatnia.

A szerelem is hamarosan beköszöntött az életébe. Szíve választottjával előbb olvasták, mintsem látták egymást. Spiegler Arabella (írói álneven: Satanela) írásai megjelentek abban a debreceni lapban, ahol Krúdy segédszerkesztő volt. A kezdő prózaíró fővárosba küldött novelláinak megítélését egy pesti szerkesztő Bella kisasszonyra bízta. A személyes találkozás egy irodalmi körben történt. Bár az utcákon sétálgató írójelölt korábban is láthatta későbbi aráját: a fényképe ugyanis több évén át díszelgett a híres Calderoni látszerészégy Váci utcai kirakatában. Noha elég nagy a korkülönség köztük – tíz év –, hamarosan megtartják az eljegyzést, majd a jogilag még nem nagykorú Krúdy el is veszi az eladósor határán már egy kissé túllepett leányt. Krúdy apja hiába tiltakozott a tervei ellenére való frigy miatt. Győz a szerelem. Az ifjú pár beköltözik az após Király utcai lakásába, az úgynevezett Pekáry-házba, amely később rólukmiattuk híresül el.

Hamarosan gólya kelepel a kéményen. 1900 őszén megszületett legeslegifjabb Krúdy Gyula. Néhány hónapig négy férfiú szerepelt ezen a néven az anyakönyvekben: a 48-as veterán, a nyíregyházi ügyvéd, a pesti író-sülvölvény és a pár hetes csecsemő. Krúdy apja azonban váratlanul meghalt, nem érte meg a huszadik századot. A fiatalasszony első gyermekük születése után megszűnt írónak lenni. Ne szépítsük a tényeket, nem jegyezték magasan nevét a századfordulós irodalmi tőzsdén. Egyetlen addig megjelent köteté alkalmi tárcagyűjtemény. Legifjabb Krúdy Gyulánénak ideje se nagyon lett volna az irodalomra. Jöttek sorban a porontyok: négy szülés, három életben maradt gyermek, egy fiú (Gyula) és két leány (Ilona és Mária).

A család benépesedése egyes házasságokban elsimitja az ellentéteket, még jobban összeforrasztja a párokat. Krúdyék esetében fordítva történt. A fiatal írónak szakítania kellett volna addigi életmódjával, esetleg állást vállalnia, de mindenképp több pénzt keresni, hiszen egyre szaporodó családot kell eltartania. A gondok elsősorban mégsem anyagi természetűek voltak. A szépreményű ifjú alkalmatlan bármiféle együtűlésre. Első otthona elvesztése, Debrecenbe szökése óta soha schol sem lett otthonra. De akkor miért vette feleségül Spiegler Arabellát? Szerelme volt, és imponálhatott neki asszonyának korábban elért irodalmi híré-

neve. Ez is igaz, de az évtizeddel idősebb leány egyfajta pótlék lehetett számára, olyasvalaki, aki betölti mellette a korán elveszített anya szerepét.

Krúdy Gyula az 1900-as években elkezdte kétlaki életmódját. Igazi otthona a szerkesztőségek, szállodai különtermek, kávéházi márványasztalok, éjszakai bohémnyák vidéke. Az efféle életnek hatalmas az üzemműltsége. A három gyerek eltartásában bizony nagyobb segítség az asszony apja, a nagyapa. Krúdyék meglehetősen fura távházasságban éltek. Fennmaradt számos cédula, levélke, amelyeken kávéházi asztal mellől üzen, vagy pénzt küld hitvesének.

A külön élő férjnek csupán egyetlen mentsége van. Meg is fogalmazza a mindenkori írói életforma egyik nélkülözhetetlen feltételét. „Gúnyoljon ki! Nekem naponta szükségem van 2-3 órás magányra, amikor gondolkodom. Ezért élek még, ezért vagyok, ezért nem haltam meg, mert mindennap egyedül voltam darab ideig.” (Idézi Krúdy Mária: *Az első család*. In: *Krúdy világa*. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964) Tehát: feltétel nélküli odaadás, cserébe néhány, kosztpénz feletti vagy inkább helyetti, pénzajándék, és alkalmi látogatások a családi otthonból szerelmi légyotok helyszínévé degradálódó Király utcai lakásban. Semmiért – egészen.

Ráadásul Krúdy mindjárt a házasságuk elején megtiltja asszonyának, hogy irodalommal foglalkozzék. Mint egy zord cenzor, publikációs tilalommal sújtja a nejét. Valljuk meg, ebben a tiltásban volt egy adag elfogulatlanság is. Satanela alias Bog-

végződő szerelmi „baleset”, amely Krúdy pályáját évekkel később negatívan befolyásolta.

Róza beleszeretett egy fiatal írócskába, aki jellemnek is, szerzőnek is gyengének bizonyult. Amikor az ifjú támogatott talált magának egy tehetős menyasszonyt, azonnal hátat fordított jótevőjének. Róza a szó szoros értelmében majdnem belehalt a szakításba: mellbe lötte magát. Csakhogy a gyorsan kihívott orvos a seb alapján megállapította, hogy az öngyilkosság kizárt, Pest rózsájára rálőtt valaki. S a kis palotában akkor éppen ott tartózkodott a nősülni készülő, hűtlen ifjú gavallér.

Krúdy ismerte ezt a történetet, s évekkel később beleszötte *Franca kastély* című regényébe. Egész Pest tudta, kikről van szó. Pekár Gyula – mert ő volt az írónak is, jellemnek is gyöngye ifjú – évekkel később törlesztett Krúdynak. Amikor a kommun alatti csekély szerepvállalása miatt a húszas évek elején írói pályája megtört, Pekár – bosszúból – még rúgott rajta egyet.

Kevésbé előkelő helyen, nem a Belvárosban, hanem az akkor-táj valódi bohémnegyednek számító Tercsvárosban állt a „kakasos ház”. (Nevét arról kapta, hogy udvarán kapingáló kakasokat a ház legkedvesebb törzsvendégeiről neveztek el.) Krúdy többször is megírta az Ó utca 29. számú épület krónikáját. Tulajdonosa egy Marinovics Jolán nevű hölgy, akit csak a sajtó öreganyjának becézték a vendégei. Ez a hely nem az arisztokratáké és a sznob hajlamú írócskáké. Ide a sajtó munkásai, éjszakai robotosai jártak. Állítólag még Jókai Mór is megfordult itt, de törzsvendég volt Ady Endre, Révész Béla, Tábori Kornél, Tarján Vilmos, Lázár Miklós – többségük mára elfelejtett, csupasz lexikonadat-tá vált tollforgató, akik a maguk idejében mégis közvéleményformáló személyiségei voltak a sajtóéletnek. Krúdy nem csekély időt töltött itt. Nem esett messze az Ó utca 29. Király utcai otthonától, de itt nem fogadták családi gondok, egyívású társai körében időzhetett. S volt a háznak még egy csábereje. Kitűnően főztek. Nem lehetett oly kései órán betérni ide, hogy az éhes és főként szomjas hírlapíró ne részesült volna a terített asztal örömeiben. Krúdy azzal fizetett a koszt-kvartélyért, hogy bevonultatta az irodalomba Marinovics asszonyt. Johanna, Steinné, Jánoska – efféle neveken – olykor a valódin is – szerepeltette a nőt, aki menedéket adott a magafajta lelki emigránsnak.

Amikor több mint egy évtizedes írói munkával végre meghódította a siker céda istennőjét, s *A vörös postakocsi* a korabeli irodalmi slágerlista élére került, Krúdy szállodába költözködött, a tízes évek közepén a körüti Royal bennlakója lett. A szállóvendégnek nem kellett nélkülöznie a hölgyek társaságát sem. Sőt, az is lehetséges, hogy kifejezetten egy hölgy kedvéért költözött be a Royal szálloda egyik harmadik emeleti szobájába. Csakhogy az a hölgy éppen a szállodát igazgató Várady Gyulának a felesége. Ez a tény azonban nem zavarta őket abban, hogy szerelmi viszonyt folytassanak a forgalmas étterem és hotel személyzete előtt. Portások és pincérek, londonerek és szobaasszonyok kíváncsi tekintetétől kísérve bizonyára nem maradt titokban a szenvedélyes leizón. Feltehetőleg a férj is tudott vagy legalább sejtett valamit. A botrány mégis elmaradt – csak később robbant ki, egészen más okok miatt.

Valószínű, hogy Krúdy élete asszonyát találta volna meg az „egyetlen jóság” személyében, ha nem lettek volna mindketten házások. De hát válásról szó sem lehetett. Krúdy még megtehetné, de az asszony nem akart botrányt. Jó neki így, ahogy van. Először is a férje mit sem sejt, vagy illedelmesen és okosan úgy tesz, mintha mit sem tudna. Másodszor: akkor oda lenne az egzisztencia, a megélhetése után futó, robotos író nem parti. Csodaszép szerelmes leveleket lehet kapni tőle, de egy szabószámát sem tudna kifizetni szíve hölgyének. Váradyné élénk társadalmi életet élt. Magas, molett, a kor ízlése szerinti jó megjelenésű negyvenes asszony. Tülfűtött temperamentumával, fenntartás nélkül szereti Krúdyt. Nem csak a levelek jönnek-mennek köztük, Krúdy is utazik velük, nyaranta hosszú heteket tölt vendékként Váradyék síófoki panziójában. S itt történt meg a baj, amiből aztán ország-világra szóló botrány lett. Mert Váradyné azt még elnézte valahogy, hogy az író, miközben vele folytatott viszonyt, a Royalban lakó más úri hölgyek hódolatát is fogadta. Azt azonban már az ő szabados szelleme sem vette jó néven, hogy szerelme, pártfogoltja, partnere szemet vessen – a leányára.

Az új szerelem szelleme azonban kiszabadult a palackból, s többé nem lehetett visszazavarni. Az egyik síófoki nyaralás közben történt: vakációra hazaérkezett Váradyné előző házasságából származó tizenhat éves leánygyermeké, Rózsa Zsuzsika. Krúdy eleinte, ahogy illik, kisgyerekként kezelte őt. Váratlanul sújtott le a szerelem villáma.

Nyár volt, forró július, tópart, vidámság, cigányzenés esték, nagy baráti társaság. Rózsa Zsuzsanna születésnapját ünnepeleék éppen. Krúdy talán az illendőnél kissé melegebben köszöntötte a „kislyányt”. Ezt még nem vette észre senki, még ők maguk sem. Mindenesetre akkor, azon az estén kezdődhetett a szerelmük. Először eléggé lehetetlennek tűnt ez az érzelem. A híres, szerelmi ügyekben sokat, túlotúl sokat tapasztalt író negyvenedik életéve felé ballagott. A lány tizenhat, még javában kiskorú, külföldi nevelőintézetben tanult.

Azt legalábbis sejteni lehet, hogy a javakorabeli férfi miért habarodik bele a kislányba, aki – mint tudjuk – addigi szerelmének, az „egyetlen jóságnak” a gyermeke. De a gyereklány? Ő mit lát vagy érez a deresedő halántéku lovag közelédén?

Később, már asszonykorában így vallott életének erről az időszakáról:

„Hamar cseperedtem nagylánnyá, útban voltam. Soha egy kedves szót, meleg ölelést nem kaptam. Gyula papa jó volt hozzám a maga módján, de mégis én voltam a mostohaanyagere. (...) Szenvedtem, sokat sírtam. Állandóan arról ábrándoztam, ha majd egyszer eljön Ő! (...) Nagyon csinos voltam. Ahogy mondták: mint egy eleven nyíló rózsabimbó.” (*Krúdy műsái. Jelenkor*, 1963. május-június)

A nyár múltával nem tűnt el a szerelem. Krúdy megvárta Zsuzsikát az iskola előtt, hazakisérte, és a családi ebéd után a leány-szívet meghódító gavallér visszavonult a mamával. A lánynak tanulnia kellett, s eleinte azt hitte szegény, hogy lovagja csak a látszat kedvéért teszi a szépet az anyjának. Mire megtudta az igazat, már halálosan beleszeretett az íróba. Titokban még jegygyűrűt is kapott tőle.

Krúdy Gyula hölgyei

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

(Folytatás a 28. oldalról)

Aztán eljött az 1918-as nyár. Végéhez közeledett a háború, politikai viharok zajlottak, érlelődött a Monarchia összeomlása, de a szerelmeseket nem ez foglalkoztatta. Kisörsön, a Balaton-felvidéken nyaralt a Várady család. Krúdy természetesen velük tartott. Ott írta egyik legpoétikusabb művét, *Az útitárs* című kisregényét. Az ártatlanságát felajánló szerelmes Eszténa alakjában nem nehéz Várady Zsuzsikára ismerni.

Néha az élet utánozza az irodalmat. Krúdy egy 1914-es regényében, a *Palotai álmok*ban rokonszenvező szeretettel írt egy szökevény szerelmespárról. Most ők cselekszik ugyanezt. Az író - mint egy romantikus regényhős - megszőkteti a leányt. A badacsonyi állomáson akarnak vonatra szállni, amikor feltűnik a színen a feldúlt anya (más források szerint az apa), a megunt szerető.

A többi el lehet képzelni.

Hiába a botrány, hiába a tiltás, hiába dugják el a leányt egy időre a világ elől. Mind a ketten eltökéltek. Krúdy Gyula már semmit sem akar jobban, mint Várady Zsuzsikát feleségül venni. A Royalból kiköltözött, a csendes Margitsziget fái között meghúzódó régi szálloda lakója lett. De még mindig nős ember. El kell válnia előző asszonyától, lassan felcseperedő gyermekei anyjától, Spiegler Bellától. Az asszony azonban megmakacsolja magát, nem akar válni. Ez a bosszúja az elhagyatottságért, az évtizedes megalázottságért. Ki lenne olyan nagyvonalú a helyében, hogy rögtön belegegyezne mindenbe? Krúdynak ügyvéd barátai segítenek a hosszadalmas, bonyolult válóperben. Végül csak a közműn idején sikerül jogilag is felbontatni a házasságot, amely már jó ideje csak papíron létezett.

Az élet, a szerelem azonban gyorsabb, mint a törvényszéki csúrcsavarás. 1918. október 21-én Krúdy Gyula betölti negyvenedik évét. Nincs hangos születésnap ünnep, se baráti dárídó. Az őszülő halántékú szerelmes, Szindbád élő mintája a legszebb ajándékot kapja a sorstól. A már újra Pesten tartózkodó Várady Zsuzsika kiszökik hozzá a Szigetre. Ott is marad nála, többé nem tér vissza a rideg szülői házba.

Naptári pontossággal kilenc hónap múlva még egy ajándékot kap. 1919 nyarán kislánya születik. A legkedvesebb, a legféltettebb - mert utolsó - negyedik gyermek, aki a keresztségben szintén a Zsuzsanna nevet nyeri el.

A boldogságnak tökéletesnek kellene lennie. A család végül megbékült. A két apát, az igazit és a nevelőt, meghatja az unoka érkezése. Váradyné, az anya szerencsejátékokkal (kártya, lóverseny) gyógyítgatja súlyos sebet kapott önérzetét. A házasság is megkötetik közben. Az első feleség tűnik az egyetlen vesztesnek.

Hamarosan azonban beborul az ég az ifjú házaspár fölött. Az első pofont a politika adja. Krúdy Gyulát tanácsköztársasági szerepvállalásáért támadni kezdik. Vétkeinek listája rövid. Ha egyáltalán vétkeknek lehet nevezni, hogy szerkesztője volt egy *Néplap* nevű újságnak, hogy riportot írt a kápolnai földosztásról, hogy javaslatot tett az utcanevek megváltoztatására. Az írók meglecéztetésében tohódó új hatalomnak ez is elég. Pekár Gyula is támad: ütött a bosszú órája a *Francia kastély* miatt. Krúdy új munkáinak nem talál hazai kiadót, több regénye Bécsben jelenik meg. Ebben az időszakban egyetlen mentsvára, fő megélhetési forrása, hogy szigeti magányában álomfejtéssel kezd foglalkozni.

Ám nem csak az anyagi nehézségek kezdik ki az új házaspár törekény boldogságát. Szerelem ide vagy oda, az író nem tud változtatni bevált életformáján. Egy világ tűnt el körülötte pár hónap leforgása alatt. A régi, úgynevezett békebeli Magyarország süllyedt el a történelem viharában. Ő mégis ott és ugyanúgy szeretné folytatni az életét, mint régen. A margitszigeti magány, a kis család csak ideig-óráig nyújtott számára menedéket, boldogságot. Újra felkereste a régi helyeket, s a megszűnt „barátságos házak” és a kihalt cimborák helyett talált magának újabb helyszíneket és pajtásokat. Búvóhely lehet számára egy Király utcai sörház vagy a tabáni Mély pince vendéglő, Krausz Poldi irodalmi nevezetességű bohém tanyája. Tanúsítvány is akad Krúdy keze vonásával arról, hogyan élte napjait ekkortájt. „Ezennel bizonyítom, hogy Krausz Poldi Mély pincéhez címzett vendéglőjében életem szép napjait és éjszakáit töltöttem.” Hát így él egy boldog házasember? Hát így ír az, akinek barátságos otthona van?

Pedig a fiatalasszony mindent elkövetett jobb megélhetésük érdekében. A húszas években nyaranta gyermekpanziót működtetett a Hűvösvölgyben. Krúdy azonban nem szerette, ha a körülötte élő nők pénzkereső tevékenységet folytatnak. Ő akarta eltartani a családját, akiknek az a dolguk, hogy hűségesen várják otthon. Tűnődhetünk azon, hogy inkább az anyagi gondok ölik meg a szerelmet vagy az efféle kisajátító, uralkodni vágyó természet.

Krúdy Gyula sógornője, Várady Edit, aki hosszú életet élt, a múlt század kilencvenes éveiben mesélte jelen sorok írójának a következő történetet. Egyszer, már a harmincas években kiment Óbudára a testvéréhez. Akkor már az adósságaik miatt ki kellett költözködniük a szigeti házból. A Templom utcai kis lakásban csak a két Zsuzsit, anyát és leányt találta otthon. Krúdy valahol a városban volt. Mivel a háziak semmivel sem tudták megkínálni, meghívta őket egy közeli cukrászdába. Közben hazajött az író, s a szomszédoktól tudta meg, hol a családjá. Hatalmas botrányt rendezett.

Az utolsó évek a boldogtalanság jegyében zajlottak. Krúdy sokat betegeskedett, többször kórházba került, szanatóriumokban kúralták súlyosan megrendült egészségét. Ideig-óráig szót fogadott orvosainak, abbahagyta az ivást, de aztán minden kezdődött elől. Vagyis inkább folytatódott az a kávéházi, kocsmai életforma, melyet olyan inycsiklandóan kellemes irodalmisággal jelenített meg Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című regényében. A valóság azonban kissé zordabb képet mutatott. A valóság az, hogy Krúdy házassága romokban hevert. Keserű és igazságtalan torzkép, melyet egy posztumusz regényében (*Purgatórium*) a beteg férjéről pénzt követelő asszonyról rajzolt. Valóságos gúnyirat kerekedett a leírásból. De ha elmondjuk Krúdy utolsó éjszakájának történetét, beláthatjuk, hogy ő mint magánlány (azt is lehetne írni, hogy magánlány) megbűnhődött az asszonyok ellen elkövetett vétkeiért.

1933 májusában az óbudai kis lakásban kikapcsolták az áramot. Krúdy nem sokkal korábban vagyontalansági esküt tett, nem lehetett végrehajtani a ki nem fizetett számlákat. Élete utolsó napján ráadásul egy magas rangú állami hivatalnok leszidta, amiért egy prágai lapban közölte egyik írását. Hazament, még hozatott a kislányával egy üveg bort a közeli Kéhl vendéglőből, de fölösleges volt már az irodalmi üzemanyag. Az éjszaka folyamán csendesen elaludt. Megállt a szíve. Ha igaz a híresztelés, üzenégy éves leánya talált rá másnap reggel. A felesége, szeretett Zsuzsika nem aludt otthon.

Az özvegy nemsokára egy óbudai mérnök felesége lett.